

Chronicon

GENERALIA

CAPITULUM GENERALE

Sedente capitulo generali, quod a die 18a usque ad 31am Iulii 1982 in pago Oostmalle (Belgio) circa centum Ordinis Praemonstratensis sodales coadunavit, Exc. mus Dominus Norbertus CALMELS, abbas generalis, ob expletum a Constitutionibus praescriptum officii spatium, munus generalitum quod per viginti annos fideliter exercuerat, sponte demisit, quam abdicationem, uti juris est, Capitulantes gratulanter acceperunt.

Die 21 Iulii 1982 Capitularium suffragio in abbatem generalem electus est Rev. mus Dominus Marcellus Lambertus VAN DE VEN, (*30 Octobris 1930), abbas Bernensis in Heeswijk (Hollandia), qui, Romae prius apud Academiam Alphonsianam doctoralem lauream in Sacra Theologia adeptus, postquam lectoris dein prioris claustralis officia in propria canonia expleverat, demum die 5a aprilis 1968 ad praelaturam canonicae suae Bernensis per confratrum vota evectus est. Postea, vicarius abbatis generalis pro circaria Brabantica selectus, coetui cui regimen huiusmodi circumscriptionis concredendum est, sedit praefuit.

Patres dein Capitulares varias quaestiones aggressi sunt missionem praesertim apostolicam canonicorum Praemonstratensium, in quinque orbis nostri continentibus sparsorum, respicientes. In cuius finem R.D. Petrus M. Broeckx, praepositus canonicae sororum de Oosterhout, dissertationem conscripserat cui titulus: *Missi sicut Ipse*, de quo elucubrato studio iam in antecessu omnes sodalium coetus fraterno colloquio disceptavere. Sed et de Ecclesia in sexto continente, in novis accrescentibus nationibus nempe, Prof. P.W. Bühlmann, o.f.m. cap., huius materiae peritus, fuse disseruit sub titulo: *«Kirche und Mission in sechs Kontinenten»*.

Actum denique fuit de educandis ordinem nostrum amplectentibus deque consociatione aliorum, praesertim e clero saeculari, qui, prae consuetis incorporationis modis, canonici nostris aggregari student. Praelucente evangelico mandato de iustitia colenda paceque tuenda, in medium vocaverunt Capitulares in diem crescentem novae conflagrationis apparatus bellicum.

Die tandem 29 Iulii Definitores Ordinis electi sunt: Abbates B. Th. Mackin, Deperensis (U.S.A.), H.J. Noyens, Tongerloensis (Belgium), G.R. Sévère, Montis Dei (Gallia) et Aloysius Stöger, Wiltinensis (Austria). In Procuratorem generalem apud S. Sedem constitutus fuit R.D. Franciscus Daneels, I.C. Dr., Averbodiensis ac in Postulatorem pro causis sanctorum R.D. Aemilius De Roover, S.T. Dr., eiusdem canonicae. (L.V.D.)

Conradus Marburgensis

Alexander PATSCHOVSKY, *Zur Ketzerverfolgung Konrads von Marburg*, in *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters*, 1981, XXXVII, Hef 2, blz. 642, noot 1, treedt de stelling bij dat de inquisiteur Koenraad van Marburg geen premonstratenzer was en schrijft dat de tegenovergestelde mening met goede argumenten werd weerlegd in de *Analecta Praemonstratensia*, 1976, LII, blz. 212-224. (W.M.G.)

Conversi

Ordensstudien I: Beiträge zur Geschichte der Konversen im Mittelalter (Berliner historische Studien, Band 2), uitg. Kaspar ELM, Berlijn, 1980, in-8°, 103 blz., is een verzameling opstellen waarin de premonstratenzers niet worden behandeld, maar het werk kan nuttig zijn ter vergelijking en biedt een selectieve bibliografie over het onderwerp op blz. 93-95. (W.M.G.)

Norbertus

Conspectus biographicus brevis Frederici I, archiepiscopi Coloniensis tempore Norberti, praebetur in opere *Series episcoporum ecclesiae catholicae occidentalis ab initio usque ad annum MCXCVIII, Series V: Germania, Tomus I: Archiepiscopatus Coloniensis*, ed. St. WEINFURTER et O. ENGELS, Stuttgart, 1982, ubi p. 29 ponitur Fredericum I patrum fuisse Mathildae uxoris Theobaldi IV comitis Campaniae, quae, ut scitur, interventionibus Norberti anni 1125-1126 cum eo desponsata fuit. Suspensiones quas Fredericus I incucurrit nominantur (p. 30) sed non mentio fit interdicti annis ca. 1128-1130, quando Norbertus, archiepiscopus factus, vice Frederici dedicationem Xantensis ecclesiae peregit diebus 22 et 23 Julii 1128. Tandem (p. 32) breviter officium vice-archicancellarii in itinere Italico mensibus Junii ac Julii 1133 a Norberto vice Brunonis archiepiscopi peractum memoratur. (W.M.G.)

In het tijdschrift *Berne* verschenen enkele populair wetenschappelijke schetsen van de hand van Alph. W. VAN DEN HURK, die toch het vermelden waard zijn, omdat zij op enkele kleine onderdelen in het leven van Norbertus wijzen, die tot dusver nooit enige aandacht kregen.

In de schets *Norbertus als dierenvriend* (*Berne*, 34, 1981, blz. 135-136) wordt de aandacht gevestigd op een paar in *Vita B* voorkomende wolvenverhalen, waarin Norbertus, die met Franciscus de liefde voor de armoede beleed, ook wordt opgevoerd als dierenvriend. Wat in de «Fioretti» van Franciscus tot volle bloei kwam, was bij Norbertus al in de knop aanwezig.

Een tweede bijdrage is gewijd aan *Norbertus als vredestitcher* (*Berne*, 35, 1982, blz. 81-83). Reeds voor de stichting van Prémontré wijdden Norbertus en zijn leerling Hugo van Fosse zich aan het werk van vredesapostel. Beide *Vitae* verhalen in het jaar 1119 van hun pogingen

om in Moustier, Gembloux en Corroy vrede te stichten door hun prediking en het verzoenen van partijen, die elkaar vanwege een bloedvetestrededen. Het streven van Norbertus en zijn eerste volgelingen moet gezien worden in het kader van de grote tegenstellingen in de feodale wereld en tegen de achtergrond van de vredesbeweging van de Kerk, die sinds enkele tientallen jaren zowel de *pax Dei* als de *treuga Dei* verplichtend had gesteld.

De schets *Norbertus en zijn orde, tot ieder goed werk bereid* (Berne, 33, 1982, blz. 57-60, wijst erop dat de aan de brieven van Paulus ontleende bijbelse formulering «ad omne opus bonum paratus» reeds in het jaar 1119 wordt toegepast op Norbertus en wel in de oudste oorkonde, waarin de naam van Norbertus voorkomt. De norbertijnen van Frigolet maakten in 1881 van de spreuk in hun tijdschrift *Annales Norbertines* een soort devies van de orde. Dit devies *Ad omne opus bonum parati*, werd vooral gebruikt om de bereidheid voor iedere vorm van apostolaat weer te geven. Welke vormen de zielzorg in de loop der tijden aannam, wordt verder in de bijdrage aangegeven. (H.v.B.)

N. CALMELS, *Norbert de Xanten*. 134 pp. Ed., Pastorelly, Productions de Monte-Carlo. F- Monte Carlo 1981.

Au cours de son généralat (1962-1982) Mgr. Calmels donna plusieurs conférences sur le fondateur de l'ordre de Prémontré. Les intentions et les activités pastorales de S. Norbert en constituent le thème. Son Em. le Cardinal Villot a daigné écrire la préface de cette publication. (D.D.C.)

Spiritualitas

On nous demande de signaler l'ouvrage suivant: Norbert CALMELS, *La tradition de Prémontré*. Textes choisis et présentés par Norbert Calmels, Abbé Général de Prémontré (Collection 'Prières de tous les temps'), Ed. C.L.D., 42, Avenue des Platanes, 37170 Chambray-les-Tours.

Le petit Messenger, 47, n° 376. juillet-août 1982, p. 19, présente le recueil comme suit: «Après une introduction à l'Ordre de Saint Norbert, dans laquelle l'Auteur a su exprimer ce qui fait l'essentiel de la spiritualité de notre Ordre de Prémontré, il nous donne accès à un magnifique florilège de prières composées par des Prémontrés de tous les temps. L'Auteur conclut cet ouvrage par un lexique historique des auteurs cités et en quelques lignes, résume l'essentiel de leur vie et de leur caractère». (L.V.D.)

PARTICULARIA

Antwerpen, S. Michielsabdij

Door tussenkomst van Meuffrouw G. Geens uit Brussel, verwierf de abdij van Averbode een geschilderd portret van Wilhelmus Rosa van de Sint Michielsabdij van Antwerpen. Abt Rosa was geboren te Leuven op

2 augustus 1731. Hij werd ingekleed in Sint Michiel op 13 september 1749, geprofest op 30 mei 1751, priester gewijd op 8 juni 1754. Vervolgens was hij lector in de H. Schrift, archivaris en cellier. Op 31 mei 1769 werd hij provisor secundarius, op 14 februari 1771 S. Rom. Ecclesiae Protonotarius, op 12 december 1771 regent van de abdij tijdens de vacatuur. In 1781 was hij provisor primarius. Op 29 juni 1781 werd hij abt gekozen en hij overleed te Nederokkerzeel op 26 september 1786.

Het portret stelt de abt voor in uitgaanskledij met de witte manteletta over de schouders. Het is gedateerd op 1786, het jaar van zijn overlijden. Het schilderij werd herdoekt in 1905. Dan werd ook een nieuwe lijst gemaakt versierd met het abtelijke wapen. Volgens een aantekening op deze lijst, heeft het doek toebehoord aan Robert Fr. Ramlot, consul van de koning van Siam en 'administrateur du comptoir d'escomptes de la Banque Nationale de Belgique' à Termonde'. Het grote portret van prelaat Rosa, uit de abtengalerij van de Sint Michielsabdij, bevindt zich in de abdij van Tongerlo. (D.D.C.)

Aan de Katholieke Universiteit te Leuven werd voor 1982 een licentieverhandeling voorbereid door Jan CORTHOUTS, *De Witheren van de Sint-Michielsabdij te Antwerpen in de 17^e en 18^e eeuw. Een bijdrage tot de studie van de 'kloosterdemografie'*. Zij werd geleid door promotor Dr. Leo Van Buyten. (W.M.G.)

Arnsberg

Norbert HÖING, *Das Gymnasium Laurentianum zu Arnsberg. Teil 1: Gründung der Schule und ihre Entwicklung bis zur Vollanstalt*, hrsg. v. Verein der Freunde und Förderer des Gymnasiums Laurentianum, Arnsberg 1979 (= Städtekundliche Schriftenreihe über die Stadt Arnsberg, Heft 12). Dieser 1. Teil behandelt auf 118 Seiten die Geschichte des noch heute fortlebenden Gymnasiums von der Gründung (1643) bis zum Jahre 1712. Sowohl die Gründung als auch die Lehrtätigkeit geschah durch die Abtei Wedinghausen zu Arnsberg. Erstaunlich ist die umfangreiche Quellenkenntnis des Verfassers und deren geschickte Verarbeitung sowie die gute Literaturübersicht. (L.H.)

Der Ausstellungskatalog *Monastisches Westfalen, Klöster und Stifte 800-1800*, hrsg. v. Géza Jászai, Westfälisches Landesmuseum für Kunst und Kulturgeschichte, Münster 1982, enthält S. 437f, 520, 523 und 616-621 bemerkenswerte Beiträge zum Kloster Wedinghausen. (L.H.)

Averbode

In *Averbode*, 1982, X, nr. 1, blz. 20-23, schreef A. CAEYERS, een artikel over *Steppo, de tweede abt van Averbode (1167-1189)*. Deze prelaat verwierf voor de abdij het domain van Sterksel in de Vrije Grondheerlijkheid van Heeze en Leende en verkreeg het begevingsrecht

over de parochies Tessenderlo, Testelt en Koersel. Oder zijn bestuur ontstond er een verbond tussen de abdijen van Averbode en Stavelot. (D.D.C.)

SCHROEVEN Chris maakte een seminarieoefening in de faculteit van Geschiedenis te Leuven, voor het academiejaar 1981-1982, over *Botanische tuinen in het Averbode van de Moderne tijden (1650-1834)*. (D.D.C.)

Le fonds *Nunziatura di Bruxelles (1875-1903)*, conservé aux Archives Vaticanes, contient une correspondance, du temps de la nonciature de Domenico Ferrata (1885-1889), concernant une dispute entre la Société des Missionnaires du Sacré Cœur et les Prémontrés d'Averbode au sujet de la Confrérie de Notre Dame du Sacré Cœur dirigée par ces derniers. Voir la *busta 50, posizione 20: Ordini religiosi in genere ed in specie*. La même question revient pendant la nonciature de Giuseppe Francica Nava di Bontife (1889-1895): on en trouve des traces dans la *busta 55, posizione 16: Ordini religiosi in genere ed in specie*, sous le titre: *Questione sopra l'Archiconfraternità di Notre Dame du Sacré Cœur e i PP. Premostratensi*. Cfr. J. ART, *Quelques Fonds d'archives du pontificat de Léon XIII (1875-1903) se rapportant à l'histoire de la Belgique*, dans *Bulletin de l'Institut historique belge de Rome*, L. 1980, p. 481, note 28 et p. 482, note 36. (L.V.D.)

Averbode-Brasschaat

Naar aanleiding van de vijftigste verjaardag der stichting van het Sint Michielscollege te Brasschaat verscheen een gedenboek onder de titel: *Onder gulden vleugels. Sint Michielscollege Brasschaat 1931-1981*, Schoten, 1982.

Het eerste deel geeft, aan de hand van een eertijds opgestelde «Kroniek van het Sint-Michielscollege», een overzicht van de belangrijkste gebeurtenissen. Stichting en groei 1931-1940. De oorlogsperiode 1940-1945, met als dieptepunt de gedeeltelijke vernieling van het college op 13 februari 1945 door een inslaande V-1-bom. De jaren 1945-1962 gekenmerkt door herstel en opbloei. Tenslotte de periode 1962-1981, de jaren van verandering. Een schets van de hand van B. Denhaene, over de aangroei van het aantal leerlingen in de jaren 1931-1981, sluit dit gedeelte af.

Het tweede deel geeft een overzicht van de werkers van het eerste tot het elfde uur. Met een foto en een korte biografische schets worden allen die in de leiding, het onderwijs of in de andere diensten werkzaam waren of zijn, aan de lezer voorgesteld.

Het derde deel draagt als titel: *Uit het rijke collegeleven*. Bij dit overzicht staat men verbaast over het aantal activiteiten dat naast het lesgeven kan plaatsvinden.

Het vierde deel: *Zij vlogen uit*. Hier werd een hele prestatie geleverd: een overzicht van ongeveer 2000 oud-leerlingen, die in het college hun

laatste jaar beëindigden, met hun huidig adres, hun latere studies en hun beroepsactiviteiten.

Een prachtig boek! Alle samenstellers, onder leiding van coördinator leraar Herman De Kuyffer, verdienen lof en dank. (G.S.)

Averbode-Zutendaal

Sedert december 1981 geeft de *Heemkundige Kring van Zutendaal* een driemaandelijks tijdschrift uit: *Stoppels*. Het verschaft heemkundige informatie over Zutendaal. In 1304 heeft Arnold V, graaf van Loon, het patronaatsrecht over de kerk van Zutendaal, aan de abdij van Averbode afgestaan. Tot het jaar 1831 hebben witheren van de abdij bijna onafgebroken de parochie bediend. In het nr. 1, dec. 1981, vinden we een niet-ondertekend artikel: *Keuze uit het meubilair van de pastorie in de tijd van pastoor Gerard vander Scaeft (1490-1501) aan de hand van een boedelbeschrijving*. Het 2e nr., april 1982, brengt een artikel door Cl. PUT: *Een woordje geschiedenis over de pastorie*, waarin interessante gegevens over het ontstaan van dit nu geclasseerde monument. De pastorie werd gebouwd onder pastoor Bas. Wuyts (1778-1796) en heeft tot op heden de typische kenmerken van een 18e eeuwse pastoorswoning kunnen behouden: poortgebouwtje en grachten. In het 3e nr., juli 1982, begint Anita NAGELS een reeks artikels met als titel: *Bouwgeschiedenis van de O.-L.-Vrouwkerk van Zutendaal*. (G.S.)

Beauport (Bellus Portus)

J.-L. DEUFFIC, *Répertoire topo-bibliographique des abbayes de l'ancienne Bretagne*, dans *Britannia Christiana*, 1981, I, p. 11-12, fournit une riche bibliographie sur cette abbaye, où manque néanmoins N. BACKMUND, *Monasticon praemonstratense*, t. III, Straubing, 1955-1960, p. 14-18. (W.M.G.)

Le directeur de la publication *Britannia Christiana. Etudes et documents sur l'histoire religieuse de la Bretagne* (paru depuis l'hiver 1981), Jean-Luc Deuffic, a publié également un article intitulé: *Les documents nécrologiques de l'abbaye Notre-Dame de Daoulas*, dans le *Bulletin de la Société archéologique du Finistère*, 1979, CVII, p. 103-147. Dans cette publication de textes, à la page 122, est signalé le décès, survenu le 23 juin 1502, de Dom Guillaume Le Lay, qui fut abbé de Daoulas pendant 35 ans, mais qui avant 1468 était chanoine de l'abbaye de Beauport, diocèse de Saint-Malo. L'auteur de l'article a eu, par ailleurs, la gentillesse de me signaler qu'en 1717 il y eut une tentative de traité d'union entre Daoulas et Beauport. (W.M.G.)

Berne

De korte doch goed gedocumenteerde studie van M. MOSTERT over *De goederen van de abdij Berne in het land van Heusden tot 1236*, die

verscheen in het regionaal-historisch tijdschrift *Holland*, jaargang 14, 1982, blz. 133-139, steunt in hoofdzaak op gegevens, die ontleend zijn aan de stichtingsoorkonde van Berne uit 1134, een goederenlijst, *Allodium Bernense* geheten, uit de jaren 1205-1237, en de tot het jaar 1236 voortgezette *Annales Bernenses*.

Bestudering van archeologische, naamkundige en andere historische gegevens wijst uit, dat de beste gronden in het Land van Heusden voor 1134 reeds in 't bezit waren van het kapittel van Oudmunster in Utrecht, dat van St. Jan in Luik en van de benedictijnenabdij van St. Truiden. Bij haar stichting kreeg de abdij van Fulco van Berne wat reeds gecultiveerde grond in Berne en Maasmond, doch de bezittingen, die men later in het Land van Heusden verwierf, bestonden doorgaans uit marginale, nog niet ontgonnen gronden. Bescheiden ontginningswerk, dat leidde tot uithoven met een gemengd bedrijf, is tussen 1134 en 1256 nawijsbaar. De vroeger verkondigde mening, dat Berne bij de vorming van de Grote Waard een belangrijke rol speelde en de expansiepolitiek van de Hollandse graven daarbij diende, gaat voor die begintijd helemaal niet op, terwijl ze ook voor de latere eeuwen behoorlijk moet worden afgezwakt. (A.v.d.H.)

In zijn bijdrage *Rond de stichting van Berne, 1134*, verschenen in het maandblad *Berne*, jaargang 35, 1982, blz. 61-66, behandelt H. VAN BAVEL de stichtingsoorkonde van de Abdij van Berne beknopt naar haar uiterlijke kenmerken en haar inhoud. Twee illustraties, van de tekst en van het zegel van de oorkonde, vergemakkelijken onze visie daarop. De inhoud van de tekst wordt door een vrij uitvoerige samenvatting alsook door een goede en moderne Nederlandse vertaling toegankelijk gemaakt. Uitgaande van vijf verschillende gegevens daarvoor, komt Van Bavel tot het besluit, dat de oorkonde tussen 13 en 23 september 1134 door de bisschop van Utrecht, Andreas van Kuyc, moet zijn uitgevaardigd. De oorkonde begint met een verhalend gedeelte over beschikkingen, die Fulco van Berne over zijn goederen heeft getroffen om vanuit Mariënweerd tot de stichting van een nieuw klooster te komen. Die is al op gang gekomen door het uitzenden van een abt en een aantal medebroeders. Nu het zover is, treft de bisschop juridische verordeningen voor de nieuwe gemeenschap. Ofschoon verschillende momenten voor de stichting van Berne kunnen worden aangegeven, geniet de in de «Annalen van Berne» aangegeven datum van 3 augustus toch een zekere voorkeur. Zeer waarschijnlijk hebben Fulco en zijn vrouw Bescela op die datum hun goederen aan de abt van Mariënweerd overgedragen en werd die schenking en de volgende gang van zaken tussen 13 en 23 september door de bisschop van Utrecht bevestigd. (A.v.d.H.)

G.H. VAN DER VELDEN O. Praem. bespreekt en citeert in *Brabants Heem*, jrg. 34, 1982, blz. 104-115 een klein ms. uit het archief van Berne: *Het privé-kalendarium van de uit Tilburg geboortige Arnold van Bessem*,

abt van de Abdij van Berne van 1607-1608. Behalve de heiligenkalender, die zeer beperkt is en geen afwijkingen vertoont, brengt het ms. 12 tweeregelige Latijnse maandspreuken, die aan de hand van heiligennamen op speelse, folkloristische wijze de maand en de seizoenen typeren. Een twintigtal historische notities en vele sterfdata van medebroeders, deels van latere hand, blijken bij nader onderzoek van weinig historisch belang. (H.V.B.)

De Lindeboom, jaarboek V, 1981, is een uitgave van de archiefdienst van de gemeente Tilburg. Oud-archivaris J.A.J. BECX publiceert op de bladzijden 71-118 een studie over: *De oorsprong van het kasteel van Tilburg en de herkomst van het geslacht van Malsen*. Voor de historie van de Abdij van Berne is dit artikel in zoverre van belang, dat een voorvader van Adriaen van Malsen, heer van Tilburg en Goirle, 1524-1560, namelijk zijn grootvader Aert Ottozn van Malsen zeer nauwe betrekkingen blijkt te hebben gehad met de abdij. In diens testament van 10 maart 1497, dat de auteur heeft aangetroffen in het A.R.A. te Brussel, Urselfonds L. 392 en dat hij in extenso, blz. 110-117 in Bijlage II heeft laten afdrukken, laat deze edelman zich begraven in de kloosterkerk van Berne en benoemt hij de abt Arnold van Malsen, zijn naaste familielid, tot executeur. Nog belangrijker is de vondst, beter de identificatie van een gebroken grafzerk in de kelders van het Rijksmuseum in Amsterdam, afkomstig van het terrein van de abdij bij Heusden. De zerk, waarvan afbeelding op blz. 77, blijkt met zekerheid te zijn van deze Aert Ottozn van Malsen (†1497). Hiermee is voor de historici van Berne een oud probleem uit de weg geruimd, waarmee G. van den Elsen in 1881 werd geconfronteerd en dat in 1962 nogmaals aan de orde werd gesteld door H. van Bavel. Voor de arduinen grafsteen, die meer dan twee meter hoog is en uit acht fragmenten bestaat, wordt een betere bestemming gezocht dan te blijven liggen in een stoffige en donkere museumkelder. (H.V.B.)

In het heemkundetijdschrift *Met Gansen Trou*, jaargang 32, 1982, blz. 121-135 schreef dr. A. VAN DEN HURK een artikel over: *Vlijmen in de schuurkerkentijd onder zijn pastoors Siardus Joris (1678-1692) en Martinus Veirdonck (1693-1712)*. Als bron voor deze kleine studie diende vooral een notitieboekje van deze twee Norbertijner pastoors van Berne, dat berust in het abdijsarchief en dat uitvoerig wordt geciteerd. Het belang van deze deelstudie, waarin o.a. sprake van de kerkinventaris, de Norbertijner kwezel met hun pastorale functie en de recognitiegelden, is beslist hierin gelegen, dat er aandacht wordt besteed aan de schuur- of schuulkerkentijd in deze regio, althans in de parochies van Berne, waarover nagenoeg niets bekend is.

Ook vermeldenswaard is in dezelfde aflevering van *Met Gansen Trou*, blz. 136-143 de *Inventaris van het kerkelijk kunstbezit, parochie van de H. Johannes Geboorte te Vlijmen*, een zakelijke lijst in 63 punten, opgesteld door pater dr. GERLACH, Capucijn, lid van de inventarisatiecommissie in

het bisdom 's-Hertogenbosch. Als nr. 63 staat geregistreerd een bronzen klokje van 60 kilo, in 1655 gegoten door François en Pierre Hemony en blijkens het opschrift afkomstig van de St.-Michielsabdij te Antwerpen, waar het deel uitmaakte van een beiaard van 32 klokken. Van dit carillon, dat in 1797 door de Fransen is verwoest, is dit klokje een restant. (H.v.B.)

Bois-Seigneur-Isaac

In het artikel van Amber VERRYCKEN, *Volksvroomheid in de late middeleeuwen*, in *Volkskunde*, 1982, LXXXIII, nr. 1, blz. 28-36, komt op blz. 34-36 de cultus van het H. Bloed te Bois-Seigneur-Isaac ter sprake, waarbij wordt beklemtoond dat deze niet uit spontane volksdevotie is ontstaan, maar door de plaatselijke heer, Jan van Huldenberg, werd gepropageerd, na het bloeden van een hostie in 1405. (W.M.G.)

Bonne-Espérance

Dans la revue trimestrielle *Bona Spes. Bulletin de l'Association royale des anciens élèves du séminaire de Bonne-Espérance*, du mois de mars 1982, n° 106, p. 17-28, on trouve un article, écrit par le chanoine A. MILET, *Les prémontrés de Bonne-Espérance. Lettres inédites de 1822*, qui loue l'esprit d'abnégation des derniers prémontrés de Bonne-Espérance. Les deux lettres publiées sont de la main de W.J. Dupont, administrateur de Bonne-Espérance et curé d'Erquennes, et ont trait à la cession de Bonne-Espérance au séminaire de Tournai. L'original se trouve aux Archives du Bureau Administratif dudit séminaire: *Biens, fondations et rentes du séminaire de Tournai*, dossiers IX, X et XII. (W.M.G.)

Cappel (Lippstadt)

Der Ausstellungskatalog *Monastisches Westfalen, Klöster und Stifte 800-1800*, hrsg. v. Géza Jászai, Westfälisches Landesmuseum für Kunst und Kulturgeschichte, Münster 1982, enthält Seite 74ff, 79, 329f und 542 einige Hinweise zum Kloster Cappel und zu seiner Stiftskirche. (L.H.)

Cappenberg (Selm)

H. APPUHN u. W. LEHNEMANN, *Votivgaben mittelalterlicher Art in der Kapelle Bork-Hassel/Westfalen*, in: *Volkskunst*, 2. Jg., München 1979, S. 164-166. Ein dendrochronologisches Gutachten erbrachte den Beweis, daß die 23 mittelalterlich wirkenden Votivgaben in die Zeit zwischen 1750 und 1760 zu datieren sind. Im Jahre 1755 wurde die zum Stift Cappenberg gehörende Kapelle mit einem neuen Ablass versehen. Wohl aus diesem Grunde wollte man altertümlich wirkende Votivgaben vorweisen können. (L.H.)

Der Ausstellungskatalog *Monastisches Westfalen, Klöster und Stifte 800-1800*, hrsg. v. Géza Jászai, Westfälisches Landesmuseum für Kunst

und Kulturgeschichte, Münster 1982, enthält S. 74ff, 272f, 294, 330, 556, 617f und 621 bemerkenswerte Beiträge zum Kloster Cappenberg. (L.H.)

Die katholische Pfarre Cappenberg feierte am 10. Oktober 1982 ihr 150 jähriges Bestehen. An dem Pontifikalamt des Bischofs Dr. Reinhard Lettmann von Münster nahmen Generalabt Dr. Marcel van de Ven, Abt Florian Pröll und zahlreiche Mitbrüder aus Hamborn teil, denen die Seelsorge in der Pfarrei Cappenberg seit 1974 übertragen ist. Zum Jubiläum brachte die Pfarrgemeinde im Oktober 1982 einen 23 seitigen Pfarrbrief heraus mit dem Titel *150 Jahre Pfarrgemeinde St. Johannes*. (L.H.)

Clarholz (Herzebrock)

Johannes MEIER, *Series praepositorum Clarholtensium. Editio emendata*, in *Westfälische Zeitschrift*, 1980, CXXX, blz. 117-121, biedt een verbeterde lijst van 39 proosten van Clarholz tussen 1133 en 1803. Het is een herwerking en aanvulling van het artikel van dezelfde schrijver in dit tijdschrift: Johannes MEIER, *Series praepositorum Clarholtensium*, in *Analecta Praemonstratensia*, 1970, XLVI, blz. 339-343. (W.M.G.)

Der Ausstellungskatalog *Monastisches Westfalen, Klöster und Stifte 800-1800*, hrsg. v. Géza Jászai, Westfälisches Landesmuseum für Kunst und Kulturgeschichte, Münster 1982, enthält Seite 76, 80, 332 und 616 einige Angaben zum Kloster Clarholz. (L.H.)

De Pere

Rev. mo Domino Hieronymo G. Tremel praelaturam rite abdicanti, per electionem a capitulo canoniae Deperensis (Green Bay, U.S.A.) die 14 martii 1982 peractam, successit Rev. mus Dominus Benjamin Thomas Mackin. Statuitque capitulum ut per spatium duodecim annorum officium abbatiale exerceret.

Abbas B.Th. Mackin in Facultate Utriusque Iuris Pontificiae Universitatis Lateranensis lauream in Iure Canonico adeptus est scripsitque dissertationem cui titulus: *Initia Historico-iuridica Definitorii Ordinis Praemonstratensis*. Excerpta e dissertatione evulgavit in *An. Praem.*, 41, 1965, 193-245.

Antequam ad regimen canoniae Deperensis vocatus fuit per plures annos uti Officialis tribunali dioecesis Sinus Viridis (Green Bay, U.S.A.) praefuit simulque communitatem in abbatia degentem tamquam superior domus rexit. (L.V.D.)

Dielegem

In het zopas geclasseerde archief van de Onze-Lieve-Vrouwekerk te Laken (Brussel) bevinden zich twee documenten betreffende de abdij van Dielegem. Het eerste is een oorkonde van 7 februari 1472 (n.s.) gegeven

door het laathof van de abdij Dielegem, waarin een misstichting wordt beschreven in de kerk van Laken ten tijde van abt Roeland (Piquot, 1470-1501). Het tweede is een uittreksel uit een cijnsboek van Dielegem, waarin de cijnsverplichtingen van de kerk en de armentafel van Laken aan de abdij werden samengebracht (2 fol., 1712). Zie daarover Ph. MURET, *Inventaire des archives de la paroisse Notre-Dame de Laeken*, Brussel, 1982, nrs. 35.333 en 35.503. (W.M.G.)

Dorlar (Lahnau)

Werner BRANDL, *25 Jahre Kirchweih der katholischen Kirche «Schmerzhaftes Mutter Maria» zu Dorlar*, in: 4. Jahrbuch, Heimatkundliche Arbeitsgemeinschaft Lahntal, Lahnau 1981, S. 50-65. Der Verfasser geht S. 52-55 auf die Geschichte des Prämonstratenserklosters Dorlar ein, wobei er eine Urkunde des Baseler Konzils vom 21 Okt. 1437 in deutscher Übertragung abdruckt. Seit der Auflösung des Klosters während der Wirren der Reformation befindet sich das Dorlarer Gnadenbild der Schmerzhaften Mutter in der Jesuitenkirche zu Koblenz (Abb. S. 53). (L.H.)

Dortmund

Dortmund, 1100 Jahre Stadtgeschichte. Festschrift hrsg. von G. LUNTOWSKI und N. REIMANN, Verlag F.W. Ruhfus, Dortmund 1982. Über das Kloster St. Katharina wird nur an wenigen Stellen berichtet, zum Beispiel S. 34, 39, 72, 92 und 194 sowie auf den Karten S. 33 und 191. (L.H.)

Dortmund, Dokumente zur mittelalterlichen Stadtgeschichte. Bildwiedergaben ausgewählter Urkunden aus Anlaß der 1100-Jahr-Feier der Stadt Dortmund, hrsg. v. N. REIMANN, Dortmund 1982. Die Nummern 10-12 geben als farbige Reproduktionen drei Königsurkunden für das Katharinenkloster wieder, und zwar die Gründungsurkunde Kaiser Heinrichs VI. vom 23. März 1193, deren Bestätigung durch König Friedrich II. vom 20. Juni 1218 sowie deren erneute Bestätigung durch König Heinrich VII. vom 4. September 1224. (L.H.)

Elsey (Hagen)

Über die Gegenstände aus dem ehemaligen Kloster Elsey, die im Schloß Hohenlimburg (Hagen) ausgestellt sind, informiert W. BLEICHER in *Heimatblätter für Hohenlimburg*, 40. Jg., Hagen 1979, S. 153-156. — Über den Maler Johann Peter Bredt, der das Elseyer Altarbild von der Kreuzabnahme gemalt hat, berichtet E. HARTMANN, *Das Elseyer Altarbild — eine Rubenskopie*, in *Heimatblätter für Hohenlimburg*, 40. Jg., Hagen 1979, S. 201-211. — W. TIMM, *Kataster der kontribuablen Güter in der Grafschaft Mark 1705*, Münster 1980 (= Westfälische Schatzungs- und Steuerregister, Bd. 6), hat zu Elsey nur die Nr. 6208 S. 343. (L.H.)

Der Ausstellungskatalog *Monastische Westfalen, Klöster und Stifte 800-1800*, hrsg. v. Géza Jászai, Westfälisches Landesmuseum für Kunst und Kulturgeschichte, Münster 1982, enthält Seite 74ff, 342f und 542f einige Angaben zum Stift Elsey. (L.H.)

Flaesheim (Haltern)

Der Ausstellungskatalog *Monastisches Westfalen, Klöster und Stifte 800-1800*, hrsg. v. Géza Jászai, Westfälisches Landesmuseum für Kunst und Kulturgeschichte, Münster 1982, enthält Seite 74ff und 345 einige Hinweise zur Geschichte und Baugeschichte des Kloster Flaesheim. (L.H.)

Floreffe

De inventaris van C. DOUXCHAMPS-LEFEVRE, *Inventaire analytique des Enquêtes judiciaires du Conseil de Namur*, dl. VI, 1749-1794, Brussel, 1981, bevat een tiental nummers betreffende omstreden goederenbezit van de abdij Floreffe en één nummer (10.353) betreffende de betaling van het orgel in 1762. (W.M.G.)

Grimbergen

Die 7 octobris 1982, praeside abbate generali M.L. van de Ven, capitulum canoniae Grimbergensis Rev. mum Dominum Werenfridum Petrum WAGENAAR in praelatum huius ecclesiae ad duodecim annorum spatium elexit. Succedit novus abbas Rev. mo Aemilio De Winde, qui, postquam canoniam Grimbergensem per 25 annos laudabiliter rexit, praelaturam rite abdicavit.

Abbas Wagenaar, natus in Westwoud (Hollandia) die 7a Augusti 1929, Romae Sacrae Theologiae studuit, ac inde ab anno 1966 paroeciae simul et decanatu Grimbergensi praefuit, et ultimis annis insuper supprioris necnon magistri iuniorum officia egit. (L.V.D.)

Hamborn (Duisburg)

125 Jahre Abteichor St. Johann Hamborn (1856-1982) ist der Titel einer 72 seitigen Festschrift (zu beziehen bei J. Biedka, Hügelstraße 82, D-4220 Dinslaken-Hiesfeld), die manches über die alte Abtei Hamborn und über das 1959 wiedererstandene Kloster berichtet. (L.H.)

Heinsberg

Einige Angaben über die Pfarrer von Geilenkirchen und Hünshoven im Zusammenhang mit dem Prämonstratenserinnen-Kloster Heinsberg finden sich im *Heimatkalender des Kreises Heinsberg 1982*, hrsg. v. der Kreisverwaltung Heinsberg, S. 25-29 und S. 39-43. Eine interessante, aber von einigen Forschern bestrittene Theorie ist S. 47 erwähnt, wonach der ursprüngliche Gründungsort des Klosters Heinsberg in Kirchhoven zu suchen sei. (L.H.)

H.J. SPRÜNKEN, *Anno 1279: Der Lebensunterhalt des Pfarrers von Hünshoven wird sichergestellt*, in *Heimatkalender des Kreises Heinsberg 1981*, S. 19-22 berichtet über die Beilegung eines Streits über die Einkünfte der Hünshovener Pfarrkirche, die seit 1263 dem Stift zu Heinsberg voll inkorporiert war. Im gleichen Heimatkalender S. 32-37 schreibt Peter H. MEURER, *Zur Kartierung Heinsberger Stiftsbesitzes im 18. Jahrhundert* unter Beifügung von drei Kartenabbildungen. (L.H.)

Hispania

L'ouvrage *Historia de la Iglesia en España*, II, (Biblioteca de Autores Cristianos maior 17), Madrid, 1982 édité par R. GARCIA-VILLOSLADA, contient, aux pages 403-426, un exposé sur la réorganisation de la vie commune des clercs, sur le mouvement canonial et sur l'implantation des communautés norbertines dans la presqu'île Ibérique. L'aperçu, qui s'étend sur une période allant de la deuxième moitié du XIe jusqu'à la fin du XIIe siècle, est dû à la plume de ANTONIO LINAGE CONDE et condense, entre des limites assez étroites, une abondance de données historiques et des remarques critiques.

L'auteur signale que l'expansion de la vie canoniale «augustinienne» présente, dans les régions qu'il a étudiées, les mêmes caractéristiques que celles qu'on découvre dans l'ensemble de l'Europe, c'est à dire, l'absence d'uniformité dans le concept et dans le style de vie des clercs s'inspirant de la règle de St. Augustin.

Pour ce qui en est des Prémontrés, Antonio Linage suit fidèlement le chemin tracé par le P. Norbert Backmund, retouchant à gauche et à droite quelques jugements trop hardis de l'historien allemand, sans apporter toutefois des arguments valables à l'appui de ses propres affirmations. (L.V.D.)

Houthem

Hans-Josef SPRÜNKEN, *Clementia von Geilincirchin, Klosterfrau im adligen Damenstift von St. Gerlach 1232*, in *Heimatkalender des Kreises Heinsberg 1980*, S. 24f. Sprünken vermutet, daß die Stiftsdame dem Herrenhaus Geilenkirchen entstammt. (L.H.)

Jasov

Das Klostergebäude wurde in den letzten Jahren durch statliche Stellen der Tschechoslowakei gründlich restauriert. Es beherbergt eine Anstalt für geistig Behinderte. Die Stiftskirche ist zur Zeit innen eingerüstet und für Besucher geschlossen. Die Restaurierung ist an Spezialisten aus Polen vergeben, die aber 1982 in ihr Heimatland zurückgerufen wurden. Niemand weiß, ob und wann die Arbeiten weitergeführt werden. (L.H.)

Keppel (Hilchenbach)

Der Ausstellungskatalog *Monastisches Westfalen, Klöster und Stifte 800-1800*, hrsg. v. Géza Jászei, Westfälisches Landesmuseum für Kunst und Kulturgeschichte, Münster 1982, enthält Seite 74ff und 370f einige Hinweise und Grundrißskizzen zum Kloster Keppel. (L.H.)

Leffe

Drie bundels gerechtelijke onderzoeken uit de jaren 1772-1777 betreffen goederen van de abdij van Leffe in de inventaris van C. DOUXCHAMPS-LEFEVRE, *Inventaire analytique des Enquêtes judiciaires du Conseil de Namur*, dl. VI, 1749-1794, Brussel, 1981. (W.M.G.)

Leliëndaal

Een inventaris van de documenten van Leliëndaal, die zich bevinden in het Stadsarchief van Mechelen en in het archief van het Aartsbisdom aldaar, werd opgemaakt door de Stadsarchivaris van Mechelen, Hendrik Installé, en zal waarschijnlijk eind 1982 of 1983 verschijnen. (W.M.G.)

Lette (Oelde)

Der Ausstellungskatalog *Monastisches Westfalen, Klöster und Stifte 800-1800*, hrsg. v. Géza Jászei, Westfälisches Landesmuseum für Kunst und Kulturgeschichte, Münster 1982, enthält Seite 74ff, 299, 376 und 613ff bemerkenswerte Hinweise auf die Kirche zu Lette und ihre mittelalterlichen Kunstschatze. (L.H.)

Mariëngaarde-Marken

In *Berne*, jaargang 35, 1982, blz. 87-91, publiceerde de kunsthistorica mevrouw F. LIVESTRO-NIEUWENHUIS een bijdrage over *Het eiland Marken, uithof van de Friese abdij Mariëngaarde*. Wanneer Vondel in 1637 in zijn *Gijsbrecht van Amstel* er nog van gewaagde, dat er eens op het eiland Marken sprake was van «een rijk' en aud'abdij», dan was dat een dichterlijke overdrijving. Goed gedocumenteerd wordt in de bijdrage aangetoond, dat de Friese abdij Mariëngaarde, slechts een eeuw lang, van 1235 tot 1344, het grondbezit had van het Hollandse eiland. Ook in het nabije Monnikendam lagen landerijen, die aan Mariëngaarde toebehoorden. In beide gevallen ging het om enkele hofsteden, twee op Marken en een in Monnikendam. Marken zelf bleef slechts een uithof met een bescheiden bezetting; bij het aanslaan van de goederen in 1344 werden er slechts drie kloosterlingen gevangen genomen.

De bijdrage wordt geïllustreerd met twee pentekeningen uit de achttiende eeuw, die afkomstig zijn uit het Rijksarchief van Haarlem. Die van F.L. Winter uit 1742 vertoont weliswaar het restant van een oudere kerk, maar belangrijker is die, welke wordt toegeschreven aan J. Stellingwerf. Zij is getekend in het begin van de achttiende eeuw, maar moet teruggaan

op een oudere tekening van rond 1600. Ze geeft een voorstelling van «'t Klooster Mariengaart, opt Eijlant Marken».

Wat men hier als «klooster» aanduidt, is het agglomeraat van twee kerken, die in rechte lijn achter elkaar zijn gebouwd. Voorop ziet men een bescheiden kapel, die oorspronkelijk voor de lekebroeders van de uithof zal hebben gediend. Toen na de verdrijving van de kloosterlingen, in later tijd de burgerbevolking groeide, bouwde men een grotere kerk met toren achter de vroegere kapel.

De samenvatting is de beste, die tot dusver over de norbertijnse nederzetting op het eiland Marken is verschenen. (A.v.d.H.)

Oelinghausen (Arnsberg)

Der Ausstellungskatalog *Monastisches Westfalen, Klöster und Stifte 800-1800*, hrsg. v. Géza Jászai, Westfälisches Landesmuseum für Kunst und Kulturgeschichte, Münster 1982, enthält S. 74ff, 82, 86, 412, 530f, 613 und 618 bemerkenswerte Beiträge zum Kloster Oelinghausen. (L.H.)

Osterhofen

Das *Handbuch des Bistums Passau*, herausgegeben vom Bischöflichen Ordinariat Passau 1981 im Selbstverlag, berichtet mit Literaturangaben S. 407ff über die Pfarrkirche St. Margaretha in Osterhofen-Altenmarkt (= ehemalige Klosterkirche) und über die ehemals dem Kloster inkorporierten Kirchen zu Arbing (S. 410f), Haardorf (S. 418ff) und Osterhofen (S. 430f) sowie S. 223ff über die Pfarrkirche St. Brigida in Preying, wo Osterhofener Prämonstratenser die Seelsorge ausübten. (L.H.)

Park (Heverlee)

Een nauwkeurige en uitvoerige beschrijving van een Parks handschrift werd gepubliceerd door D. VAN DEN AUWEELE, *Le codex Gandavensis 1429, un Parcensis précieux*, in *Recherches de Théologie ancienne et médiévale*, 1982, XLIX, blz. 205-221. Het hs. uit de jaren 1290-1325, dat zich nu in de Universiteitsbibliotheek te Gent bevindt, bevat theologische en kerkrechtelijke werken, doch geen specifieke *praemonstratensia*. (W.M.G.)

Aan de Katholieke Universiteit te Leuven werd voor de februarizittijd van 1982 de licentieverhandeling neergelegd van Christiaan ZWYSEN, *De abdij van 't Park te Heverlee (ca. 1550-1796). Een kloosterdemografisch onderzoek*. Deze verhandeling werd gemaakt onder leiding van promotor Dr. Leo Van Buyten. Aldus *Tijdingen uit Leuven*, 1982, nr. 75-76, blz. 9. (W.M.G.)

Bescheiden over een apostolische visitatie, die onder nuntius Gennaro Granito Pignatelli di Belmonte (1899-1904), in de abdij van Park werd gehouden, worden bewaard in het Vatikaanse Archief, fonds *Nunziatura*

di Bruxelles (1875-1903), busta 73, carte varie. Cfr. J. ART, *Quelques fonds d'archives du pontificat de Léon XIII (1875-1903) se rapportant à l'histoire de la Belgique*, in *Bulletin de l'Institut historique belge de Rome*, L, 1980, blz. 487. (L.V.D.)

Reichenstein (Monschau)

E. NEUSS, *Beobachtungen zur Frühgeschichte des Klosters Reichenstein*, in: *Das Monschauer Land Jahrbuch 1981*, Monschau 1981, S. 72-75. Der Autor, der sich der Bearbeitung der Mappe «Monschau» des Rheinischen Städteatlas widmet, trägt in diesem Aufsatz alle Argumente zusammen, die für eine Grundung des Klosters Reichenstein als Doppelkloster in den Jahren 1131 bis 1137 sprechen. (L.H.)

Rehna

C.A. ENDLER, *Steuerlisten mecklenburgischer Bauerndörfer des 15. und 16. Jahrhunderts: Amt Gadebusch mit Kloster Rehna*, Teil 1, Böhlau Köln-Wien 1978 (= Schriften zur mecklenburgischen Geschichte, Kultur und Landeskunde, Heft 2). Der vorliegende 1. Teil enthält 22 Steuerlisten aus den Jahren 1436 bis 1481, mit einem ausführlichen Vorwort und einigen Literaturverweisen. Das Amt Gadebusch umfaßte auch das Gebiet der Propstei Rehna, aus dem der mecklenburgische Landesherr Abgaben erhebt. Ein angekündigter zweiter Teilband enthält weitere Steuerlisten und die Register zu beiden Teilbänden. (L.H.)

Roggenburg

Mit einem Festakt im alten Refektorium des Klosters Roggenburg wurde am 16. Juni 1982 der *Verein der Freunde des Klosters Roggenburg* offiziell gegründet. Präsident des Kuratoriums ist der Bayerische Kultusminister Prof. Dr. Hans Maier, Vizepräsident der Chef des Sparkassen- und Giroverbandes, Staatsminister a. D. Dr. Bruno Merk, Vorsitzender der Landrat Franz Josef Schick von Neu-Ulm, weitere Mitglieder der Landrat Simnacher aus Günzburg, Bürgermeister Adolf Thoma aus Roggenburg und Domkapitular Bauer von Augsburg. Sie alle sprachen ein Grußwort beim Festakt, bei dem Prior Thomas Handgrätiger von Windberg ausführte, daß sich die Abtei Windberg am 21. Mai 1981 bereit erklärt habe, für eine Initiativgruppe aus Priestern und Studenten des Bistums Augsburg in Roggenburg ein *domus dependens* zu errichten, das nach den derzeitigen Vorstellungen gegen Ende des Jahres 1983 mit dem Konventsleben und mit der Seelsorgstätigkeit beginnen könne. Bischof Stimpfle von Augsburg erteilte am 13. Februar 1982 sein Einverständnis zur Wiederbesiedlung des alten Klosters Roggenburg. Die ersten Kandidaten aus dem Bistum Augsburg, die sich für diese Gründung besonders einsetzten, sind im Oktober 1981 in Windberg eingekleidet worden. (Vgl. dazu *Neu-Ulmer Zeitung* Nr. 134 vom 15. Juni 1982, S. 16 und Nr. 136 vom 17. Juni 1982, S. 24). (L.H.)

Roma, Collegio di San Norberto

Les archives de la *Nunziatura di Bruxelles* pour les années 1875-1903, conservées actuellement aux Archives Vaticanes, sont, depuis quelque temps, accessibles aux chercheurs. M. Jan ART en a dressé un inventaire sommaire qu'il a publié sous le titre: *Quelques fonds d'archives du pontificat de Léon XIII (1875-1903) se rapportant à l'histoire de la Belgique*, dans le *Bulletin de l'Institut historique belge de Rome*, L, 1980, p. 473-491.

Parmi les dossiers de la nonciature de Mgr. Serafino Vannutelli (1875-1880) il signale la *posizione* 41 de la *busta* 47: *Questione sul collegio di San Norberto in Roma*, et en décrit, en note (p. 479, note 24), le contenu comme suit: «*A propos d'un collège fondé à Rome par un flamand devenu propriété des Prémontrés flamands et laissé au S. Siège*».

Le dossier se rapporte au collège Saint Norbert de Rome, bien sûr, mais il contient des pièces — lettres et copies de documents conservés aux archives de l'abbaye de Tongerlo — touchant une affaire qui «a fait noircir énormément de papier». Il s'agit, en effet des tentatives entreprises par quelques zélés restaurateurs norbertins qui, à partir de 1873, alertés par l'abbé Victor van den Branden de Reeth, recteur du collège belge à Rome, se ruaient à la rescousse de l'ancien collège romain des Prémontrés. Par un décret du 26 janvier 1873, le gouvernement de l'Italie unifiée avait confisqué et exproprié une partie de cet établissement, qui, depuis 1833, servait de résidence à une communauté religieuse, les *Suore della Carità di Nostro Signore al Monte Calvario*, que le pape Grégoire XVI y avait installée après que les régents de la communauté norbertine de Tongerlo, expulsée et décimée, avaient abandonné l'immeuble à la disposition du Saint Siège. L'entreprise commençait à prendre des tournures dramatiques au moment où le gouvernement belge, coopérant sous le ministère libéral-catholique de Theux-Malou, divint plus agressif surtout sous le ministère radical-libéral Frère Orban-Van Humbeeck. S'appuyant sur une clause de l'acte de donation faite à Rome le 27 février 1627 par le gentilhomme Utrechtois Jean Honoré van Axel, seigneur de Seny, avocat en la Cour pontificale, — le 'flamand' de la description — le gouvernement belge fit valoir ses droits de réversibilité et, réclamant la possession de l'établissement, consentit à la vente de la propriété. La Chambre des représentants, par un vote majoritaire des libéraux, ratifia, le 17 mai 1884, la transaction conclue avec la maison bancaire G. Ricotti. Le bien-fondé des droits de l'Etat belge fut mis en question par les religieuses qui occupaient pacifiquement l'immeuble, par la maison Ricotti et C°, et par le comte Arthur de Liedekerke, comme descendant du 'fondateur' Jean Honoré van Axel, auquel revenait, aux termes de l'acte de donation de 1627, le droit de réversibilité avant l'Etat belge qui se considérait successeur légitime de duc de Brabant. La cause fut traitée d'abord devant le Tribunal civil de Rome le 12 juin 1885. Puis, à la Cour d'Appel de Rome, le 9 mai et le 1 juin 1886, qui décida que les religieuses

avaient acquis l'immeuble par prescription. L'Etat belge porta l'affaire devant le tribunal de la Cour de Cassation de Rome, mais le pourvoi en cassation fut rejeté par un arrêt de la Cour datant du mois de juillet 1887.

La correspondance sortant de la nonciature de Bruxelles et se rapportant à l'affaire du Collège Saint Norbert de Rome est conservée aux archives de l'abbaye de Tongerlo, fonds J.C. De Swert, liasse G. De Turck de Kersbeek, et au fonds *Collegium Romanum*, IV, 329, 330, 331, 332. (L.V.D.)

Rumbeck (Arnsberg)

Fritz TIMMERMANN, *Rumbeck St. Nikolaus*, Arnsberg 1982, 16 Seiten, 13 Abb., Privatdruck des Kath. Pfarramtes Rumbeck, D-5760 Arnsberg 2. Dieser Kirchenführer umfaßt die Forschungsergebnisse des Autors in übersichtlicher Gliederung unter Hinweis auf das bisher erschienene Schrifttum. (L.H.)

Der Ausstellungskatalog *Monastisches Westfalen, Klöster und Stifte 800-1800*, hrsg. v. Géza Jászai, Westfälisches Landesmuseum für Kunst und Kulturgeschichte, Münster 1982, enthält Seite 74ff, 82, 324, 424, 520 und 619f bemerkenswerte Angaben zum Kloster Rumbeck. (L.H.)

Scheda (Wickede)

H.J. DEISTING, *Märkische und Preußische Überlieferung im Stadtarchiv Werl*, in *Der Märker*, 30. Jg. Altena 1981, S. 85-88 bringt 15 Aktentitel aus dem Stadtarchiv Werl, die sich auf das Kloster Scheda beziehen. (L.H.)

Der Ausstellungskatalog *Monastisches Westfalen, Klöster und Stifte 800-1800*, hrsg. v. Géza Jászai, Westfälisches Landesmuseum für Kunst und Kulturgeschichte, Münster 1982, enthält Seite 74ff, 425 und 539 Hinweise auf die Geschichte des Klosters Scheda. (L.H.)

Steingaden

T. FINKENSTAEDT, *Ein echter Wiesheiland?*, in: *Volkskunst*, 2. Jg., München 1979, S. 153-159. Der Autor geht an Hand von Abbildungen der Frage nach, ob es sich bei der weiten Verbreitung des Andachtsbildes immer um Kopien des Gnadenbildes der Wieskirche bei Steingaden handelt oder nicht. Wichtig sind die weiterführenden Hinweise über die Typologie und Verbreitung des Gnadenbildes und über die Geschichte der Wies-Wallfahrt. (L.H.)

E. HARVOLK, *Votivtafeln*, Verlag Callwey München 1979 zeigt als Abb. 25, 53, 65, 68, 176, 198, 229 und 258 Votivtafeln mit dem Bild des Wies-Heilandes aus verschiedenen Verehrungsorten. (L.H.)

Strahov (Prag)

In der letzten Zeit ist die Stiftskirche durch den Staat gründlich von außen restauriert worden, einschließlich des Daches, das sehr schadhafte geworden war. Im Innenraum sind die Deckenfresken bereits gut restauriert, ebenso die Orgel, die Beichtstühle, Bänke und einige Türen. Jetzt sollen die Altäre an die Reihe kommen. Überall in der Kirche stehen noch die Gerüste. Die Kapelle mit dem Grabaltar des hl. Norbert ist noch nicht wieder zugänglich. Die hl. Messen werden in der Sakristei gefeiert. Die Wiedereinweihung ist beim jetzigen Fortgang der Arbeiten nicht vor 1985 zu erwarten. (L.H.)

St. Salvator (Griesbach)

Das *Handbuch des Bistums Passau*, herausgegeben vom Bischöflichen Ordinariat Passau 1981 im Selbstverlag, berichtet S. 543ff über die Pfarrkirche in St. Salvator und die ehemals dem Kloster inkorporierten Kirchen in Haarbach (S. 504ff), Uttlau (S. 552f) und Wolfakirchen (S. 560f) sowie über die Kirche in Rainding (S. 531ff), wo die Prämonstratenser die Seelsorge ausübten. (L.H.)

Tongerlo

In de *Inventaire analytique des Enquêtes judiciaires du Conseil de Namur*, dl. VI, 1749-1794, opgesteld door C. DOUXCHAMPS-LEFEVRE, Brussel, 1981, vindt men onder de nummers 10.522 en 10.538 twee betwistingen vermeld uit de jaren 1768-1769 omtrent de rechten van Tongerlo te Zittert-Lummen (Zétrud-Lumay). (W.M.G.)

Jan Conen (1566-1629) wordt in de dodenboeken van Tongerlo bijzonder gewaardeerd om zijn kennis en wijsheid. Hij was licentiaat in de theologie van de Leuvense universiteit en bekleedde de functies van pastoor in de O.-L.-Vrouwkerk te Diest, praeses van het college van Prémontré te Leuven, proost van de collegiale Sint-Sulpitiuskerk te Diest, lector en prior in de norbertijnenabdij Sint-Niklaas te Veurne, en prior in Tongerlo, vanaf 1615.

Meer gegevens, geput uit het oude gemeentearchief van Mol, waar Jan Conen geboren werd, zijn te vinden in ROGER KNAEPEN, *Mol, Baelen, Desschel 1559-1795. De oude keizerlijke vrijheid en haar voogdijdistrict*, Mol, 1982, p. 162-163. We vernemen er dat hij een zoon was van Peter Conen, licentiaat in de beide rechten en secretaris van de voogdij Mol, Baelen, Dessel. Op p. 162 wordt een detail afgedrukt uit het geschilderde portret van Jan Conen dat in de O.-L.-Vrouwekerk te Diest bewaard wordt. Op p. 163 wordt het familiewapen weergegeven, echter zonder heraldische bijzonderheden. (L.V.D.)

Des dépêches du nonce à Bruxelles, Aristide Rinaldini, concernant la nomination de Thomas Louis Heylen, abbé de Tongerlo, au siège

épiscopal de Namur, sont conservées aux Archives Vaticanes, *Segretaria di Stato*, rubrica 256, partim 1881-1902, 1899, fascicolo 1. Cfr. J. ART, *Quelques fonds d'archives du pontificat de Léon XIII (1875-1903) se rapportant à l'histoire de la Belgique*, dans *Bulletin de l'Institut historique belge de Rome*, L, 1980, p. 491. (L.V.D.).

Ob deficientem valetudinem qua ad munus abbatiale diutius exercendum imparem se censebat, annuente abbate generali Exc. mo Domino Norberto Calmels una cum definitioribus Ordinis (Prot. n° 1/81 d.d. 02.09.81), Rev. mus Dominus Judocus Marcellus Boel, postquam per ultra 28 annos canoniam Tongerloensem 'in patientia caritatis' rexit, die 23 Septembris 1981, regimen suae communitatis sponte demisit. Die vero 21a mensis Decembris 1981, ad normam Constitutionum (nn. 84 et 85), capitulum canoniae statuit ut eligendus successor munus abbatiale per duodecim annos expleret, quibus absolutis ad aliud definitum spatium in munere firmari posset, annum quoque septuagesimum ut aetatis limen, quod cum attingeret officium suum demitteret, praefixit. Die sequenti, 22a Decembris, praeside Exc. mo Norberto Calmels ac auxiliante Rev. mo Conrado Stappers Averbodiensi abbate, Tongerloëense capitulum ad officium abbatiale suffragando destinavit Rev. mum Dominum Hermenegildum Josephum Noyens, quinquagenarium e Campinae pago Kasterlee oriundum. Novus praelatus Tongerloënsis, quondam in Romana Gregoriana Universitate licentia in S. Theologia auctus, per plures annos partes non minimas in regimine tam propriae canoniae, — ubi officia supprioris, consiliarii ac conversorum praefecti explevit, — quam et Brabanticae Circariae utpote membrum coetus dirigentis, excepit. Ministrationis operam, praecipue in apostolatu liturgico, strenue navavit ac, ut membrum consilii sacerdotalis dioecesis Antwerpiensis esset, selectus fuit. Demum coetui aggregatus qui una cum Vicario Generali curam de religiosis praedictae dioecesis ageret, indefesse ac patienter territorium dioecesanum perlustrando, communitates religiosas visitavit ac pro posse adiuvit. Regimen abbatiale assumpsit Sancti Pauli spiritu imbutus cuius verbis «Spe gaudentes» duci voluit. (L.V.D.)

B.N. WAMBACQ, publica récemment deux articles: *Matthieu 5,31-32 — Possibilité de divorce ou obligation de rompre une union illégitime*, dans *Nouvelle Revue Théologique*, 114, 1982, t. 104, p. 34-39, et *La charité fraternelle*, dans *Revivre*, 14, 1982, n° 1, p. 13-16.

N.J. WEYNS schreef een bondige bijdrage over *Norbert*, *Norbertinessen en Norbertijnen* voor de *Grote Winkler Prins Encyclopedie*, achtste druk, deel 16, p. 483-484. (L.V.D.)

Varlar (Coesfeld)

Over twee pauselijke bullen voor Varlar, nl. J.L. 8241 van Innocentius II en J.L. 8926 van Eugenius III schreef Alfred BRUNS, *Zwei westfälische Papsturkunden von 1142 und 1146*, in *Aus Geschichte und ihren*

Hilfswissenschaften. Festschrift für Walter Heinemeyer zum 65. Geburtstag, uitg. Hermann BANNASCH en Hans-Peter LACHMANN (*Veröffentlichungen des Historischen Kommission für Hessen*, 40), Marburg, 1979, blz. 196-208, met uitgave van beide bullen en een facsimile van de ongewone bul van Eugenius III. Zie ook de bespreking van dit artikel door Alfred GAWLIK, in *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters*, 1982, XXXII, afl. 1, blz. 204. (W.M.G.)

Eine Statue des hl. Bischofs Donatus, des Patrons der Bauern (Festtag: 7. August), aus der 2. Hälfte des 18. Jahrhunderts stand verwittert in der Nähe der alten Mühle. Diese Statue wurde 1982 nach gründlicher Restaurierung im Innenhof vor dem Schloß neu aufgestellt. Aus dem Chronogramm der Widmungstafel ist der Name des letzten Propstes Joseph von Eschede zu entziffern. Außerdem die Zeile: «Wan der Himmel mit Blitz und Hagel droht, komm uns zu Hülf, Donate, in der Noth». (L.H.)

Der Ausstellungskatalog *Monastisches Westfalen, Klöster und Stifte 800-1800*, hrsg. v. Géza Jászai, Westfälisches Landesmuseum für Kunst und Kulturgeschichte, Münster 1982, enthält Seite 74ff, 430, 539 und 621 einige Hinweise zum Kloster Varlar. (L.H.)

Veurne, Sint-Niklaasabdij

In Norbert BACKMUND, *Monasticon Praemonstratense*, II, p. 430 wordt vermeld dat de overblijfselen van de Sint-Niklaasabdij in Veurne, die in de Franse Revolutie ten onder ging, eerder schaars te noemen zijn. Wat er in het huidige stadsbeeld van Veurne nog aan de voormalige norbertijnenabdij herrinnert, is inderdaad niet zo heel veel. In *Bouwen door de eeuwen heen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur. Deel 8N. Provincie West-Vlaanderen. Arrondissement Veurne*, Gent, 1982, wordt deskundig beschreven welke nog bestaande bouwwerken of andere sporen naar het verdwenen abdijcomplex verwijzen.

Het vroegere prelaatshuis is nog gedeeltelijk in zijn vroegere vorm terug te vinden in de woning Boterweegschaalstraat n° 8. Daar valt vooral de koetspoort op die het jaartal 1767 draagt en in de bovenhoeken versierd is met het abdijwapen en het wapenschild van abt Mattheus van Troeyen (1762-1780).

In de Klaverstraat, tussen de woningen met de nummers 4 en 10, staat een poortbebouw dat binnen het areaal van de voormalige abdij moet gesitueerd worden. De inventaris geeft een gedetailleerde beschrijving en een foto op p. 457-458. Het z.g. Abdijpoortje, in de Abdijstraat gelegen, maakt nu deel uit van het bisschoppelijk college dat gebouwd werd op de plaats waar de Norbertijnen van Veurne hun Latijnse School hadden ingericht (foto p. 454).

Tenslotte vonden we op p. 593-594 een vakkundige opsomming van alle architectonische bijzonderheden die de vroegere premonstratenzer

pastorie van Houtem tot een bezienswaardigheid maken. De residentie van de bedienaar van deze parochie, waarover de abdij van Veurne reeds sedert 1155 rechten kon doen gelden, werd in moeilijke tijden ook als refugiehuis gebruikt, waarin de abdijsgemeenschap onderdak en bescherming vond. Bouwheer is abt Christiaan Duve (1616-1636) die zijn initialen in de muurankers vereeuwigde. De pastorie werd in 1617 gebouwd en in 1973-1974 gerestaureerd. Daarom werd ze waardig bevonden als een kostbare parel uit het kultuurbezit in de streek rond Veurne, een ereplaats in de *Inventaris* in te nemen: een fraaie kleurenfoto is te vinden tussen de bladzijden 592 en 593. (L.V.D.)

In *Geschiedenis van het oud-dominikanerklooster te Ieper (1263-1797)* uitgegeven in 1982 door de paters Dominikanen, Ravenstraat 116 te Leuven, is er sprake van de «Latijnse schole» die in 1629 te Diksmuide geopend werd door toedoen van de Norbertijnen van Veurne en die in 1753 door de paters Recoletten werd overgenomen. In 1720 werd er een overeenkomst gesloten met de Dominikanen om een drietal paters ter beschikking te stellen voor deze school. (E.F.D.)

Wilten

E. HARVOLK, *Votivtafeln*, Verlag Callwey München 1979. Abbildung 247 zeigt eine Votivtafel zu Ehren des seligen Andreas von Einn aus dem Jahre 1869 aus Judenstein bei Innsbruck, die sich heute im Museum für Deutsche Volkskunde (Berlin) befindet. (L.H.)

Hiscе chronicis conscribendis contribuerunt: D.D.C. (D. De Clerck, Averbode) E.F.D. (E.F. Docx, Oosterlo-Geel), W.M.G. (W.M. Grauwen, Meise), L.H. (Ludger Horstkötter, Hamborn), G.S. (G. Slechten, Averbode), H.v.B. (H. van Bavel, Berne), A.v.d.H. (A. van den Hurk, Berne), L.V.D. (L.C. Van Dijck, Tongerlo).